

ОСОБИСТИСНО ОРІЄНТОВАНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ТА ОСВІТНІ ОРІЄНТАЦІЇ Й ОЧІКУВАННЯ ДОРΟΣЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Рибалка В. В. *д.пс.н., професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України та гол.н.сп. лабораторії прикладної психології освіти Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України*

Доросла особистість (20-60 років) суттєво відрізняється від юної особистості своїми властивостями. Враховуючи поділ віку дорослості на два періоди – рання (20-40) і пізня (40-60), розглянемо період пізньої зрілої дорослості, коли розвиток особистості характеризується певною завершеністю, стабільністю, рівнем соціальності та індивідуальності на фоні життєвих, зокрема професійних досягнень. У випадку отримання нею додаткової освіти в ході перепідготовки або підвищення кваліфікації відбуваються додаткові зміни в якості життя, очікувано досягається певний більш високий рівень добробуту, освіти, сімейного положення, здоров'я, видів на тривалість життя тощо. Проте, цей період може містити в собі і специфічні суперечності, пов'язані, наприклад, з втратою близьких, сімейними колізіями, безробіттям, необхідністю зміни професії, тобто професійною мобільністю тощо. Проведемо стислий аналіз психологічних змін і можливостей людини в таких випадках в контексті отримання особистісно орієнтованої освіти та освітніх орієнтацій, очікувань дорослої особистості.

Набуття зрілою дорослою особистістю величезного життєвого досвіду – особистісного, сімейного, батьківського, громадянського, професійного – означає той факт, що при отриманні додаткової освіти вона ставиться до неї по-іншому, ніж юна особистість. Наприклад, якщо освіта дорослих є особистісно орієнтованою, то вона стикається з зустрічною до неї освітньою орієнтацією дорослої особистості, що діалектично доповнює першу. Освіта сприймається, як слушно стверджують автори підручника «Психологія і життя» Р. Герріг і Ф. Зімбардо, що витримав у США 16 (!) видань, як така, що має життєве важливе значення, пряме «відношення до добробуту людини». До цього слід додати близькість якщо не тотожність вікових категорій викладача та слухачів, що визначає близькість їх вікових світоглядів.

Ми вважаємо, що особистісно орієнтована освіта дорослих та освітня орієнтація дорослої особистості стає успішною тією мірою, наскільки вони ефективно опосередковуються спільним науковим уявленням педагогів і самої дорослої людини про особистість як складну «систему систем» (за виразом Г. С. Костюка) та її психологічну структуру [6]. Тобто в освіті дорослих стають можливі зустрічні особистісно орієнтовані зусилля як з боку викладача, так і слухачів, що до речі важкіше здійснити в освіті юних. При цьому викладач використовує таку структуру як план розвитку особистості слухача, а слухач – як спосіб систематизованого усвідомлення і викладу своїх особистісних та освітніх

орієнтацій та очікувань вже на початку професійної перепідготовки чи підвищення кваліфікації. Тобто структура особистості, усвідомлена викладачем і слухачем вже на старті освітнього процесу опосередковує, інтегрує його учасників як суб'єктів та об'єктів освітнього процесу і робить його більш цілеспрямованим і змістовним. Такий дедуктивний порядок викладення психологічного матеріалу передбачений, зокрема вітчизняним підручником «Психологія» [3].

Ми використовуємо для вирішення цих питань розроблену нами концепцію тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, яка передбачає три виміри та їх диференціацію на п'ять етапів конкретизації. Це на третьому етапі конкретизації: I. Соціально-психолого-індивідуальний вимір (духовність, психосоціальність, спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія, психосоматика, психогенетика); II. Діяльнісний вимір (мотив, предмет, мета, метод, емотив); III. Розвивальний вимір (задатки, здібності, обдарованість, талановитість, майстерність, геніальність, екстраздібності) [5].

Розглянемо стисло особливості освітньої орієнтації, очікувань, як важливого особистісного утворення дорослої людини, коли вона постає важливим чинником позиції слухача щодо закладу освіти дорослих або самоосвіти, передусім за підструктурами першого **«Соціально-психолого-індивідуального»** виміру структури особистості.

Духовність. У дорослого отримувача додаткової освіти наявний розвиток власної духовності та потреба її поширення серед оточуючих і особливо серед молоді, що потребує створення відповідного духовного контексту та делегування засвоєних і перевірених у власному житті духовних і, особливо, моральних цінностей, оточуючим. Мова йде про життєвий світогляд, власне розуміння цінності життя та людини, тобто елементів раціогуманізму, наукових цінностей (істини, добра, краси світу) та етичних й релігійних (віри, надії, любові). В центрі духовності дорослої особистості стоять цінності життя і здоров'я. Тому їм близькі психологічні та педагогічні питання забезпечення добробуту життя, здоров'я та тривалості життя. Це розуміють і відображають у програмах психологічної освіти сучасні психологи і педагоги, зокрема вже згадувані Р. Герріг і Ф. Зимбардо. У вітчизняній психології та педагогіці в цьому ж напрямі рухаються деякі спеціалісти, наприклад, автори науково-популярного щорічника «Психопедагогіка і життя» [4]. Духовні цінності слухачів мають бути врахованими в програмах навчання, а їх актуальний індивідуальний рівень стати опорою для продовження викладачем духовного розвитку дорослої особистості в особистісно орієнтованій освіті.

Психосоціальність: доросла особистість має і бажає удосконалювати життєві, сімейні, громадянські, професійні ролі, соціальний демократичний, ліберальний, навіть авторитарний, стилі власної поведінки, її морально-психологічні засади. Тому вона не задовольняється соціальним статусом одержувача освіти, слухача, учня, а намагається і може виконувати у співробітництві з викладачем функції партнера, колеги по освіті, наставника, вихователя, навіть асистента самого викладача. Доросла особистість як правило є освіченою людиною, що

дзеркально, рефлексивно відображає процес отримання освіти і тому виступає певною мірою квазі-педагогом за своїм досвідом учня, студента, батька, дідуся, керівника тощо.

Спілкування: доросла особистість вимагає особливого типу діалогу, який добре охарактеризував у своїй теорії раціогуманізму Г. О. Балл [6]. Він увів поняття діалогічних універсалій або принципів: поваги до партнера та до себе, прийняття партнера таким, яким він є і, водночас орієнтації на його найвищі досягнення у ретроспективі та перспективі, конкордантність, тобто згоди в основних цінностях, толерантності, розширення культурних полів, результативність діалогу [6]. Бажаними для нього є такі особливості спілкування, як потреба в ньому, тобто афіліація, комунікація (здатність до обміну корисною інформацією), взаєморозуміння, інтеракція, доцільні комунікаційні емоції – симпатія, емпатія тощо. Наявність таких ознак діалогу, як неперервний обмін інформацією та інтеракція, робить його своєрідним маятниковим механізмом створення спільного контенту, необхідного для ефективної співдії викладача і слухача. Таким чином відбувається діалектичний рух ідей між партнерами діалогу та збагачення їх досвіду.

Спрямованість: доросла особистість добре знає і пропагує власні індивідуальні сенси, провідні мотиви, інтереси, наміри. Життєва реальність для неї розширюється до масштабів всесвіту, життя на планеті та мікросвіту. Виявом спрямованості дорослої особистості слід вважати зміст її впливів на оточуючих, таких як приклад і наслідування, навіювання, психічне зараження, переконування, висунення вимог, санкціонування, маніпулювання, вправління, про що писав В. О. Татенко [8]. Дорослий слухач може конкурувати в цьому з викладачами та іншими слухачами, що вимагає встановлення певного балансу між ними в цьому відношенні.

Характер дорослої людини характеризується такими відпрацьованими впродовж життя рисами, як працьовитість, професіоналізм, воля, точність, пунктуальність, порядність, науковість, толерантність, гуманізм, патріотизм тощо. Вона може мати сильний характер, внаслідок чого часто вдається до вольових дій, примусу, підпорядкування інших, що слід враховувати викладачеві.

Самосвідомість дорослої особистості включає такі елементи, як Я-концепція (Я-їзм), певний (альтруїстичний) егоїзм, самоідентифікація, взаємна рефлексія, схильність до самовдосконалення тощо. Тому вона вітає включення у програму освіти розвивальних вправ, рефлексивних ігор, тренінгів. Автор може згадати в цьому плані розроблений ним рефлексивно-історико-рольовий тренінг, завдяки якому найкраще засвоюється досвід видатних діячів в обраній сфері професійної діяльності [5].

Досвід: доросла особистість має унікальний життєвий, сімейний, навчальний, батьківський, громадянський, професійний, теоретичний та практичний досвід, значна частина з них має вищу освіту, стаж роботи, компетентність, сферу смислів, знань, умінь, навичок, емоційних регуляторів життєдіяльності. Вона тягнеться до його застосовування, реалізації, поширення, шукаючи для цього відповідні шляхи. Цей квазі-педагогічний потенціал дорослої

особистості має позитивно сприйматися і використовуватися викладачами в освітньому процесі.

Інтелект. Доросла особистість пройшла життєву школу розвитку власного інтелекту – практичного і теоретичного, раціонального та емоційного, рутинного і творчого, задачного і проблемного, природного і «штучного» – і може при нагоді сама «навчити розуму» будь-кого, ставлячи, зокрема оригінальні питання з життя. Р. Герріг і Ф. Зімбардо говорять в цьому сенсі про завдання освіти, зокрема психологічної, таким чином: «Ми не намагалися надавати відповідь на якесь конкретне питання, скоріше ми бажали зацікавити студентів, примушувати їх задавати ще більшу кількість питань». Доросла людина в цьому віці дуже чутлива до прийняття іншими, особливо молоддю, свого унікального інтелектуального досвіду, навіть певної життєвої мудрості. Частина з них стають починають серйозно займатися педагогікою. Так, приміром, вчинив київський інженер і винахідник В. І. Арістов, коли отримав вже у зрілому віці додаткову психологічну освіту (до речі, на факультеті психології науково-технічної творчості народного університету, очолюваному В. О. Моляко і при участі автора) і пізніше створив власну Школу розвитку інтелекту, з якої вийшли десятки чемпіонів світу по інтелектуальним видам спорту [1]. Викладачам слід відшуковувати серед дорослих педагогічні педагогічні таланти і використовувати їх в освітньому процесі. Так робив академік І. А. Зязюн, який, до речі, обрав В. І. Арістова Почесним академіком своєї Академії педагогічної майстерності.

Психофізіологія: дорослі люди дуже зацікавлені в отриманні психофізіологічних знань щодо власної особистості, індивідуальності, зокрема щодо типу темпераменту, функціональної асиметрії в роботі півкуль мозку, психофізики. Тому їх так цікавлять відповідні методи, адже за цим стоїть пояснення їх індивідуальних досягнень і невдач та перспективи власного удосконалення, що вимагає використання викладачами відповідних методів – тестів, тренінгів, експериментів тощо.

Психосоматика: здоров'є дорослої особистості – психічне, психологічне, духовне, соціальне, емоційне – стає предметом їх особливої уваги, тому їх цікавлять саме психологічні і педагогічні його засади, Вони готові до обміну медико-психологічними засобами зміцнення власного здоров'я, дієтами, програмами зцілення, зміцнення здоров'я, питання безсмертя тощо.

Психогенетика: знання своєї спадковості, володіння інстинктами та рефлексивною сферою дуже цікавлять дорослих слухачів. Судячи з їх запитань, їх цікавить власна генетична спадковість та методи генетичного тестування,. Деякі слухачі звертають увагу на паралелі між роботою генетичного апарату як «Творця» живого і творчими процесами людини. Такі паралелі стосуються, зокрема, закону еволюції Ч. Дарвіна, з його спадковістю, мінливістю та природним відбором та роботою винахідника з прототипом та ознаками новизни й вибором найкращого рішення тощо.

Другий вимір структури особистості «Розвиток» передбачає знання викладачем і слухачами його типів. При цьому доцільно відштовхуватися від відомих законів Л. С. Виготського (соціогенезу, інтеріоризації, опосередкування,

ідентифікації, зони найближчого розвитку дитини за допомогою дорослого) щодо культурно-історичного розвитку вищих психологічних функцій [6]. Відповідно до цього можуть бути розглянуті такі види розвитку, як Р-визрівання та відновлення, Р-засвоєння і використання (інтеріоризація та екстеріоризація), Р-опосередковане формування (соціогенез та індивідогенез), Р-творчість і повторювання (тобто креативний та механічний), Р-через діяльність та самоактуалізацію, геронтологічний Розвиток, іммутологічний Розвиток тощо. Доцільно орієнтувати слухачів на досягнення відповідних рівнів розвитку, таких як задатки, здібності, обдарованість, майстерність, професіоналізм, талановитість, геніальність, екстраздібності, що стають предметом ідентифікації та самооцінки слухачем свого інтелекту і зростаючої мудрості. В такому разі у відповіді на запитання слухачів викладач може послатися на цікаві знання з області психології здібностей, обдарувань, талантів та екстраздібностей, використовуючи для їх визначення цікаві тести і методи розвитку, як це пропонують у своїй книзі «Перевірте свої екстрасенсорні здібності, Тести, ігри, експерименти» англійські вчені Х. Айзенк та К. Сарджент (1997).

Третій «Діяльнісний» вимір, має вивчатись дорослою особистістю в контексті виявлення повноти компонентного складу та доцільних етапів здійснення власної діяльності. Вона є ефективною в тому разі, коли обов'язково містить повний комплект таких етапів, як мотив, предмет, мета, метод, емотив, тобто, говорячи більш конкретно, – а)потребнісно-мотиваційно-смісловий, б)інформаційно-пізнавальний, в)цілеформувальний, г)операційно-результативний, д)емоційно-почуттєвий етапи. Значення діяльності, особливо пізнавальної, трудової, професійної, творчої, психологічної надзвичайне, адже в різних видах діяльності відбувається творення, розвиток світу та самої особистості. Діяльність є складовою життєдіяльності, через що надає особистості характеру форми життя. Тому питанням її організації слухачі надають значну увагу.

Отже врахування орієнтацій, очікувань, інтересів, запитів, можливостей дорослої особистості може виступати надійною основою реалізації по-справжньому особистісно орієнтованої освіти дорослих.

Використані джерела:

1.Арістов В. І. Здібності розуму: питання, роздуми, афоризми, гумор, поради. Київ: Педагогічна думка, 2019. 353 с. (Серія «Педагогіка розвитку інтелектуальних здібностей»).

2.Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2017. 188 с.

3.Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 6-те видання, стереотипне. Київ: Либідь, 2008. 560 с.

4.Психопедагогіка і життя: науково-популярний щорічник. Редакційна колегія: Рибалка В. В. (гол. ред.), Лук'янова Л. Б. , Панок В. Г., Ігнатович О. М.,

Корнієнко І. О., Романовська Д. Д. №1, 2020 рік та №2, 2021 рік. Київ: ШООД імені Івна Зязюна НАПН України, УНМЦППСР НАПН України, 2022. 280 с.

5.Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. 160 44с.

6.Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

7.Сидоренко В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: монографія. Донецьк: Каштан, 2012. 402 с.

8.Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: монографія. Київ: Міленіум, 2008. 216 с.